

ЕМПАТІЯ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

Чекстере О.Ю.

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, achextere@mail.ru

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

В той час, коли наша країна виявилася втягнутою у військовий конфлікт, і майже кожна родина зазнала гіркоту втрати, коли психологічно травмованими виявилися і дорослі, і діти, вкрай необхідною стає гуманізація освіти. Необхідною умовою такої гуманізації є створення оптимального педагогічного спілкування - такого спілкування педагога з дітьми, яке забезпечує ефективні умови для розвитку особистості і творчого потенціалу дітей. Але чи буде педагогічне спілкування оптимальним, чи буде сприяти прояву найкращих гуманістичних сторін психічного світу дитини і забезпечить їх розвиток, в основному залежить від педагога - від ступеню розвитку його психологічної культури.

Професія педагога вимагає вміння орієнтуватися в несподіваних ситуаціях, моделювати варіанти можливих наслідків дій оточуючих. Це визначається тим фактом, що нестандартні ситуації - нормальна стихія соціуму. Тут зростає роль інтуїтивного розуміння іншого; коли узагальнення проходить без участі логіки, на основі несвідомих зіставлень з минулим досвідом.

Але в сучасній педагогічній практиці взаємини педагога з дітьми нерідко далекі від цього. Більшість проблем виникає через невміння саме педагога стати на позицію дитини, розібратися в її переживаннях, тобто відсутності того, що прийнято називати емпатією.

У психологічній літературі термін «емпатія» отримав розповсюдження в 50-х роках ХХ століття. Спочатку він трактувався буквально і означав процес емоційного проникнення в стан іншого [1].

В даний час серед дослідників даного феномена є значні розбіжності в поглядах, протиріччя в інтерпретації. Наприклад, В. В. Бойко розглядає емпатію як емоційно-раціональну форму відображення, яка є витонченим

засобом «входження» в психо-енергетичний простір іншої людини. Співучасть і співпереживання не є сенсом емпатії. Це всього лише емоційні засоби досягнення мети - розуміння, а так само передбачення індивідуальних особливостей іншої людини [3].

Р.Даймонд пропонує наступне визначення емпатії: «емпатія - уявне перенесення себе в думки, почуття і дії іншого і структурування світу за його зразком» [5].

Д. Майєрс розглядає емпатійні переживання як мотив альтруїстичної поведінки [4].

Т.П. Гаврилова вважає, що емпатія включає співпереживання, що виникає за механізмом емоційного зараження, і співчуття, що супроводжується прагненням до надання допомоги [2].

Емпатія грає ключову роль у тих видах діяльності, ефективність яких значною мірою залежить від міжособистісної взаємодії, як, наприклад, медицина, управління, а, в першу чергу, навчання.

Даний огляд підводить до думки, що емпатія є однією з найважливіших якостей особистості педагога та однією з основних складових успішного педагогічного процесу.

З метою виявити здатність педагогів співпереживати разом зі своїми вихованцями, розуміти їх психологічний стан ми скористались «Методикою діагностики рівня емпатійних здібностей В.В.Бойко», яка дозволяє виявити як основний показник рівня емпатії, так і значимість конкретного параметра в структурі емпатії.

Методика В.В.Бойка складається із 36 тверджень, кожне із яких може бути оцінене як таке, що відповідає особистісним характеристикам опитуваного (ставиться +), або не відповідає (ставиться -). Рівні прояву певної якості (відповідає до певної міри, відповідає частково і т.ін.) не фіксуються, що, звичайно, дещо зменшує точність вияву рівня емпатії. При опрацюванні результатів підраховується кількість відповідей, які співпадають з ключем (кожне співпадіння оцінюється в одному бал) за кожною виокремленою шкалою,

а потім визначається сумарна оцінка. В методиці шість шкал: раціональний, емоційний, інтуїтивний канал емпатії, установки, які сприяють емпатії, здатність до емпатії та ідентифікація в емпатії.

Оцінки за кожною шкалою можуть варіювати від 0 до 6. Сумарний показник може змінюватися від 0 до 36 балів, і відображають: 30 балів і вище - дуже високий рівень емпатії; 22-29 - середній рівень, 15-21 - занижений, щонайменше 14 балів - дуже низький.

Всього було протестоване 48 педагогів Дніпровського району міста Києва. Тестування не було анонімним, а тому на його результати, можливо, вплинуло зрозуміле бажання людини виглядати краще, особливо коли це стосується такого явища як емпатія, що належить до головних професійних якостей педагога. Результати представлені в таблицях і на діаграмах.

Таблиця 1

Середнє значення складових компонентів емпатії педагогів

	раціональний	емоційний	інтуїтивний	установки	здатність	ідентифікація
Σ	144	198	159	162	147	183
М середнє	3,0	4,1	3,3	3,4	3,1	3,8

Діаграма 1

Результати дослідження показали, що провідним компонентом емпатії у всієї вибірки випробовуваних є емоційний канал емпатії (М = 4,1). Емоційний

канал емпатії фіксує здатність емпатуючого входити в емоційний резонанс із тими, хто його оточує — співпереживати. За даними дослідження по емоційному каналу емпатії 24 досліджуваних, тобто 50%, отримали високі показники, 21 педагог (44%) — середні показники розвитку, 6%, тобто 3 досліджуваних, — занижений емоційний канал емпатії, низький рівень емоційного каналу розвитку емпатії не отримав ніхто.

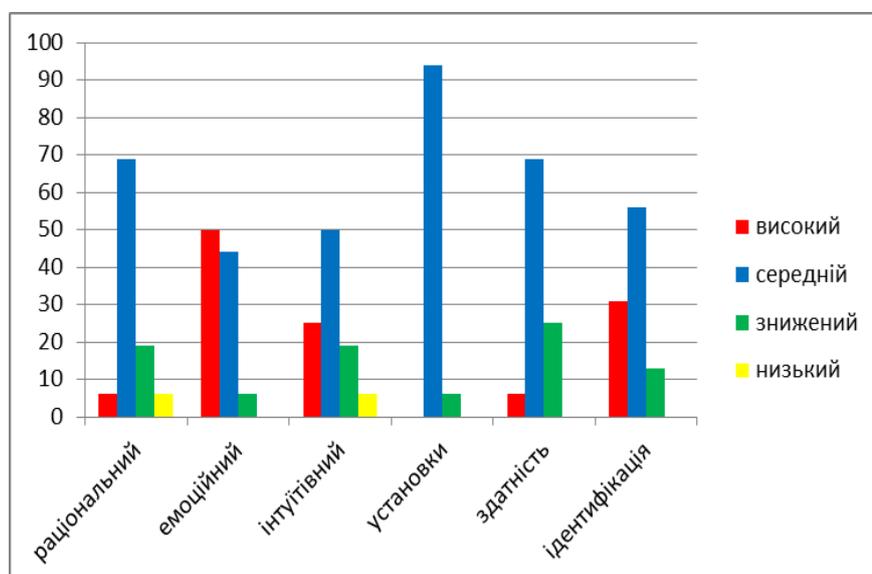
Значущим компонентом для педагогів виявилася ідентифікація в емпатії ($M = 3,8$), вміння зрозуміти іншого на основі співпереживання, постановки себе на місце партнера. За методикою В. В. Бойка, 31% (15 досліджуваних) мають високий рівень розвитку ідентифікації, що сприяє розвитку емпатії, 56% (27 педагогів) — з середнім рівнем розвитку ідентифікації емпатії, 13% (6 людей) — із заниженим. Серед педагогів, які брали участь у дослідженні не виявилось нікого із низьким рівнем розвитку ідентифікації емпатії.

Таблиця 2

Розподіл результатів тестування педагогів за рівнями методики, у %

	раціональний	емоційний	інтуїтивний	установки	здатність	ідентифікація
високий	6	50	25	0	6	31
середній	69	44	50	94	69	56
знижений	19	6	19	6	25	13
низький	6	0	6	0	0	0

Діаграма 2

Середні показники установок, які сприяють чи перешкоджають емпатії, а відповідно полегшують чи утрудняють дію всіх емпатійних каналів складають в дослідженні 3,4. Навпаки, різні канали емпатії діють активніше і надійніше, якщо немає перешкод з боку установок особистості. Нажаль, високого рівню розвитку установок, які сприяють прояву емпатії в досліджених педагогів не виявлено, 94%, тобто 45 педагогів – переважна більшість, — із середнім рівнем розвитку каналу емпатії і 6% (3 людини) — із заниженим. Низький рівень розвитку каналу емпатії серед досліджених педагогів не отримав ніхто.

Балова оцінка інтуїтивного каналу емпатії ($M=3,3$) свідчить про здатність респондента бачити поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту початкової інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається у підсвідомості. На рівні інтуїції замикаються й узагальнюються різні відомості про партнерів. По інтуїтивному каналу емпатії 12 педагогів (25%) — мають високий рівень емпатії, 50% досліджених (24 людини) — посіли середній рівень, 19% (9 педагогів) — із заниженим та 6% (3 людини) — із низьким рівнем інтуїтивної емпатії.

Як видно за результатами дослідження, саме по інтуїтивного каналу емпатії найбільший діапазон оцінок. Можливо це пов'язано з тим, що інтуїція - це суто індивідуальна якість особистості, це її природні здібності, особливості, талант припущень і передбачення. Здатність до інтуїції можна виховувати і розвивати, мотивувати і свідомо викликати. Певною мірою можна освоювати механізми і алгоритми використання інтуїції у творчій роботі і педагогічної діяльності. Дане припущення підтверджується тим, що низький рівень інтуїтивної емпатії мають саме молоді, недосвідчені педагоги, тоді як до 25% з високим рівнем емпатії в основному відносяться педагоги з великим стажем роботи.

Проникаюча здатність в емпатії ($M=3,1$) — це важлива комунікативна властивість людини, що дає змогу створювати атмосферу відвертості, довіри, задушевності. Саме ці якості залежать від зовнішніх умов життя людини, і саме вони страждають у періоди нестабільності і кризи суспільства. У разі

особистісного дискомфорту або дистресу людина робить зусилля, спрямовані на подолання свого негативного стану, прагне уникнути травмуючих вражень, будує стратегію взаємодії «за себе». Тільки 6% (3 досліджуваних) мають високий рівень проникаючої здатності, які сприяють розвитку емпатії, 69%, тобто 33 педагога, — із середнім рівнем розвитку здатності до емпатії і 25% (12 людей)— із заниженим. Серед педагогів, які брали участь у дослідженні немає нікого із низьким рівнем розвитку проникаючої здатності до емпатії.

Раціональний канал емпатії ($M=3,0$) характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення на сутність будь-якої іншої людини — на її стан, проблеми, поведінку. За методикою дослідження високий рівень раціонального каналу емпатії отримали всього 6% (3 людини) досліджуваних, 69%, тобто 33 педагога, показали середній рівень розвитку раціонального каналу емпатії, 19% (9 досліджуваних) занижений, і 3 педагога, які брали участь у дослідженні, а вони становлять 6% — низький канал емпатії.

Раціональна емпатія проявляється як розуміння психологічного стану іншої без зміни свого стану. А педагогі виявилися дуже чутливими до стану іншої людини, чим і пояснюються низькі показники за цією шкалою.

Показники основного рівня емпатії педагогів такі: високий рівень емпатії не показав жодний досліджуваний, правда, не було виявлено і педагогів з дуже низьким рівнем емпатії. Середній рівень виявили 18 педагогів (37,5%), занижений 30 (62,5%).

Отже, проведене дослідження показало, що хоча емпатія для педагогів є однією з найважливіших професійних якостей і виступає одним із чинників успішності в їх професійній діяльності, дані методики діагностики емпатійних здібностей В. В. Бойко свідчать про знижений рівень емпатії досліджуваної вибірки педагогів.

Можна виділити два бар'єри, що стоять на шляху педагога до емпатійного розуміння дитини. Перший з них (зовнішній) базується на тому, що педагогічний процес відображає в мініатюрі відносини в суспільстві в цілому; і якщо в останньому тривалий час відбувається військовий конфлікт і від

травматичних подій страждають і дорослі і діти, то досить складно в окремому педагогічному колективі створити атмосферу відкритості, довіри і задушевності для виховання особистості, яка тонко відчуває іншого. Другий (внутрішній) включає в себе два аспекти: індивідуальні особливості особистості, не завжди сприяють розумінню і підтримці інших, а також психологічні стани (тривожність, стрес, емоційне вигорання і т.ін.), що посилюються специфікою педагогічної праці.

Оскільки емпатійні здатності людини виявляються, перш за все, в процесі взаємодії з іншими, розвивати ці риси також найпростіше в процесі взаємодії. Відносно безпечну практику міжособистісних взаємодій надає соціально-психологічний тренінг.

Тренінг, спрямований на розвиток емпатійних здібностей повинен бути особистісним тренінгом, якій включає в себе прийоми, що допомагають усвідомити себе, специфіку особистісної емоційно-моральної сфери, розвинути здатність розуміти почуття, думки і поведінку іншої людини. Такий тренінг повинен сприяти вдосконаленню значущих професійних якостей педагога, необхідних для вибудовування грамотних взаємин з дітьми, встановлення емоційних контактів з ними.

Список літератури

1. Басова А. Г. Формирование эмпатии // Молодой ученый. — 2013. — №5.
2. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии.//Вопросы психологии. – 1975 - №2. - с. 147-158.
3. Диагностика уровня эмпатических способностей В.В.Бойко / Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. Ред. и сост. Райгородский Д.Я. - Самара, 2001. - С.486-490.
4. Майерс Д. Социальная психология: Интенсивный курс: Пер. с англ./ Д. Майерс. -- 4-е междунар. изд. - СПб.;М.:Прайм-Еврознак; Олма-Пресс, 2004. - 510 с.:ил. - (Мэтры психологии).
5. Dymond, Rosalind F. Personality and empathy. Journal of Consulting Psychology, Vol 14(5), Oct 1950, 343-350.